

Mən tanınmış yazıçı-jurnalist Şəmistan Nəzirlini çoxdan tanıyırdım. Təbii ki, onun dəyərli araşdırmaları və maraqlı məqalələri ilə. Sonra iş elə gətirdi ki, Şəmistan müəllimlə rəhbəri olduğum "Zərdabi-Nəşr"də şəxsən tanış oldum. Qısa müddətdə bu tanışlıq dostluğa çevrildi. İlk söhbətdən onun gözəl tədqiqatçı, ensiklopedik biliyə malik bir ziyalı olduğunu hiss etdim. Hətta, Şəmistan müəllimin sonrakı kitabları bizim nəşriyyatda çap olundu. Şahid oldum ki, Şəmistan Nəzirli bir-birindən oxunaqlı araşdırmaları maraqla qarşılanırdı.

Azərbaycan ədəbiyyatı tarixinin zənginləşməsində böyük xidmətləri olan Firudin bəy Köçərli və Mirzə Hüseyn Əfəndi Qayıbov ilə bağlı apardıqı tədqiqatlar, ərsəyə gətirdiyi kitablar qiymətli sənət əsərləridir. Eləcə də, onun görkəmli sərkərdələrimiz Səməd bəy Mehmandarov, Əliağa Şıxlinski, İbrahim ağa Vəkilov, Həbib bəy Səlimov, Yadigarov qardaşları və digər şəxsiyyətlər haqqında yazdığı kitabların hər birisi qiymətli tarixi əsərlər.

1918-ci ildə çox böyük əziyyətlər hesabına seminariyanın Qoridən Qazağa köçürülməsində müstəsna xidmətləri olan maarifçi-ziyalı Firudin bəy Köçərlinin fəaliyyəti ön plana çəkilir.

Bu əsəri oxuyana kimi hələ heç kəs bilmirdi ki, (elə indi də bəziləri bilmirlər) Zaqf-qaziya Müəllimlər Seminariyasında oxuyan azərbaycanlı uşaqlar tez-tez maneələrə qarşılaşırdılar. Belə ki, orda çalışan erməni əsilli müəllimlər azərbaycanlı uşaqlara qarşı amansız münasibətdə olur, onlara qarşı qeyri-etik hərəkətlər edirdilər. Xalq yazıçısı İsmayıl Şıxlı (O da seminarist idi) sözügedən kitabda yazır ki, 1902-ci ildə İrəvanda işləyən qatı irticaçı, şovinst Miropoyev Qori Seminariyasına direktor təyin olunmuşdur. O, seminaristlər qarşısında çıxış edərkən deyirdi ki, mən sizə sülh və məhəbbət gətirmişəm. mənə sevməyinizi xahiş edirəm.

Arxiv sənədləri, ayrı-ayrı seminaristlərin xatirələri göstərir ki, Miropoyev sülh və məhəbbət yox, seminariyaya çaxnaşma gətirib. Əvvəlki illərdə seminariyada müəllim və tələ-

Ucalıq düsturu

yaxud yazıçı-publisist Şəmistan Nəzirlinin
əziz xatirəsinə bir neçə söz

dir. Cəfəkeş tədqiqatçı Şəmistan Nəzirli

ni müxtəlif tarixi kəsirlərdə hissə-hissə parçalanmış, aysberq kimi eriməyə məcbur edilmiş, zaman-zaman fəlakətlərlə üzləşmiş Azərbaycanın taleyi çox maraqlandırır. Belə bir sual onu çox narahat edirdi: "Niyə bu işıqlı ziyalıların kimliyi, onların qaranlıq pünhan qalan işləri üzə çıxarılmayıb"? Bu və ya digər sualların cavabını özü tapmağa çalışdı və qolunu çırmayıb yola çıxdı.

Yazıçı-publisist Şəmistan Nəzirli saralmış, toz basmış arxiv sənədlərindən, Qori Müəllimlər Seminariyasının arxivindən və məzunlarının söhbətlərindən, eləcə də seminariyanın müəllim və seminaristlərin saxlandığı sənədlərdən, onların xatirələrindən, cümlərdən istifadə etməklə Azərbaycan xalqının maarif tarixinin qaranlıq səhifələrini obyektiv şəkildə tədqiq etmişdir.

Şəmistan Nəzirli, əgər belə demək mümkünse, əlinə dəmir əsa alıb, ayağına dəmirdən çarxı geyinərək Rusiya, Gürcüstan və Azərbaycan arxivlərində uzun illər tədqiqat aparmış və onun gərgin əməyi sayəsində Azərbaycan mədəniyyəti və hərbi sənəti tarixinin qaranlıq səhifələrinə ayna tutulmuşdur. Onun uzun müddətli araşdırmaları nəticəsində Azərbaycan mədəniyyəti və hərbi sənəti tarixində yeni səhifələr açılmışdır.

Təkcə onu deyə bilərik ki, görkəmli tədqiqatçı Şəmistan Nəzirli əsl Azərbaycan ziyalısı kimi bütöv həyatını təmənnaşlıq olaraq xalqına sərf etmişdir. Onun biri-birindən maraqlı tədqiqat əsərləri hər bir soydaşımızın stolüstü kitabıdır. O, Azərbaycan hərbi tarixinin və Səməd Vurğun ömrünün araşdırıcısıdır. Hər iki sahədə o, silsilə əsərlər yazmışdır.

Şəmistan Nəzirli

bələrin fikri-zikri yaxşı təhsil almaq olubsa, Miropoyev dövründə araşdırma, milli ayrı-seçkilik-adamgüdmə kimi pedaqoqa yaraşmayan mənfi keyfiyyətlər güclənib. Direktor Miropoyev seminaristləri polis nəzarətində, kazarma rejimində saxlamağı daha çox üstün tutmuşdur. Xüsusilə, bizim Azərbaycan şöbəsinin üstündə polis nəzarəti güclü olmuşdur.

Şəmistan müəllim İsmayıl Şıxlı ilə söhbətinin bu yerində deyib ki, mən seminariyanın arxivində işləyəndə belə bir fakta rast gəldim; 1912-ci ildə müəllim Salomon Davido-viç Ter-Arutyunovu Azərbaycan şöbəsinin bir seminaristi boğub öldürüb. Nə qədər axtardımsa da, səbəbini öyrənməmişəm.

İsmayıl Şıxlı həmin hadisəni belə izah edib:

"Müəllimə yaraşmayan pis və nalayiq si-fətlərin hamısı Ter-Arutyunovda varmış. Öcəkən, acıdır və hətta Miropoyevdən də qatı millətçi, şovinst Salomon Ter-Arutyunov bizim Azərbaycan şöbəsinin uşaqlarını qara-baqara izləyirmiş. O, hər addımbaşı uşaqları "tatar", "vəhşi asiylər" sözləri ilə təhqir edirmiş. Ter-Arutyunovu Borçalı mahalından Mustafa adlı bir seminarist öldürüb. Səhv etmərəmsə o, Sadaxlı kəndindən olub.

Bir gün səhər ibadətə getməyən Mustafanı o, bərk hədələyib. Mustafa kilsə ibadətə getmək əvəzinə qaçıb ayaqyoluna girir. Ordan çıxan seminaristi Ter-Arutyunov qovmağa başlayır. Mustafa üzünə qovur, tutub döymək istəyir. Mustafa bağın altındakı dərəyə enir, gözü qızmış Ter-Arutyunov da dalınca gəlir. Dərəyə enən seminarist görür ki, buralar sakitlikdir, nə gələn var, nə də gedən. Ter-Arutyunovla əlbəyaxa olur. Cana doyan Mustafa onu boğub öldürür...

Bu cür hadisələr Şəmistan Nəzirli

zəhməti hesabına üzə çıxarılıb ictimaiyyətə çatdırılmışdır. Ona deyək ki, hörmətli tədqiqatçının nəzərə çatdırdığı bu olay intiqam üçün deyil, yaddaş üçündür.

Şəmistan Nəzirli

həm də güclü ensiklopedik biliyə malik idi. O, Azərbaycan tarixi, ədəbiyyatı, coğrafiyasını çox gözəl bilirdi.

Bir neçə gün bundan əvvəl son mənzilə yola saldıqlımız hörmətli Şəmistan müəllimi düşünərkən şairlərimizdən birinin aşağıdakı misraları yadıma düşdü:

**Ölərkən dünyada bir iz qoyana,
Ellər yaxşı deyir: ölüm-itim yox
O zaman nə yas tut, nə də ağla çox...**

Yazıçı-publisist Şəmistan Nəzirli

Elman Qasimov
Azərbaycan Yazıçılar və
Jurnalistlər birliyinin üzvü,
Zərdabi Nəşr MMC-nin direktoru